

מורה נבוכים להרמב"ם

מבנה הספר

הספר מורכב משלשה חלקים המכונים "מאמרים", וכל הספר עצמו מכונה "מאמר" ע"י מחברו. החלק הראשון מכיל ע"ו פרקים, השני מכיל מ"ח פרקים, והשלישי מכיל נ"ד פרקים. מספרים אלה נראים מקריים, אך במבוא ב' על "הרמב"ם ותורת הסוד" וכן בתוך פירושו לספר, נעמוד על המשמעות הנפלאה שלהם. אנו יכולים כבר לחוש משהו ממשמעות זו, אם נסתכל על תת-החלוקה הבאה של שלשת המאמרים:

א. מאמר ראשון: בעיית ההכרה האנושית

1. פרקים א'-מ"ט: **ההגשמה** (ההגשמה היא עניין של חומר, והחומר הוא מקור הטומאה, ויש מ"ט שערי טומאה שצריך להשתחרר מהם כדי להעפיל אל האלהים).
2. פרקים נ"ע': **תארי האלהים** (21 פרקים כמניין א-ה-י-ה).
3. פרקים ע"א-ע"ו: **האלהים מנהל את העולם באמצעות חוקים**: סתירת תורת המותכלמין שמניחה שיש ניגוד בין רעיון הבריאה לבין רעיון הסדר (6 פרקים כנגד מספר הכיוונים, ללמדנו כי מחשבת הגויים מתבדרת לכל הכיוונים ונעדרת אחדות).

ב. מאמר שני: הבריאה והנבואה

1. הקדמה ופרקים א'-ל"א: **תורת הבריאה** (32 פרקים כנגד ל"ב נתיבות חכמה), כאשר: (1) פרקים א'-י"ב: הוכחות למציאות האלהים ואחדותו, תורת הגלגלים והשכלים הנפרדים. (2) פרקים י"ג-ל"א: קדמות העולם ובריאה יש מאין (הפולמוס עם אריסטו).
2. פרקים ל"ב-מ"ח: **תורת הנבואה** (הנבואה מן הלב אל המוח).

ג. מאמר שלישי: ההשגחה והתורה

1. פרקים א'-ז': **מעשה מרכבה של יחזקאל**.
2. פרקים ח'-כ"ה: **הרע בעולם**, כאשר: (1) פרקים ח'-י"ב: החומר והרע. (2) פרקים י"ג-כ"ה: התכלית של המציאות: צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, ההשגחה, ידיעת ה', איוב, הנסיון.
3. פרקים כ"ו-מ"ט: **מטרת התורה, מיון המצוות וטעמיהן**.
4. פרקים כ"ו-ל"ה: 10 פרקים על טעמים כוללים לכל המצוות.
5. פרקים ל"ו-מ"ט: 14 פרקים על טעמים לכל אחת מ-14 קבוצות המצוות.
6. פרק נ': **מטרת הסיפורים בתורה**.
7. פרק נ"א: **הדבקות בה'**.
8. פרק נ"ב: **"שויתי ה' לנגדי תמיד"**.
9. פרקים נ"ג-נ"ד: **ייעודו של האדם**.

מאמר שני - פרק י"ט: הכוונה במציאות

אריסטו גרס כי אין כוונה במציאות. האלהים שלו הוא הכוח העליון שממנו נגזר כל היקום באופן דטרמיניסטי. מבחינה מהותית, אין הבדל בין אלהים זה לבין יתר כוחות הטבע, אלא שהוא הכוח, בה"א הידיעה¹. תפישה זו שוללת את אפשרות הנס.

הרמב"ם מתכוון להוכיח שיש כוונה במציאות. הוא לא יעשה זאת בדרכם של המותכלמין שסברו שיש לשם כך, לכפור בחוקיות, וראו בכל תופעה מתופעות הטבע, עניין יחודי שנובע מכוונה. הרמב"ם מקבל את הגישה הדטרמיניסטית של המדע, אך הוא מגלה בה פרצות. לצד הדטרמיניזם, יש גם תופעות יחודיות. יש הפרעות בטבע שאין הדטרמיניזם יכול להסביר אותן². הרמב"ם מציין את ההפרעות בתנועות גרמי

1 החוק הוא האלהים של המדע

על פי אריסטו, האלהים עצמו כפוף לחוקי הטבע. הוא העיקרון של היקום, והוא ממלא את תפקידו, כפי שכוח הגרוויטציה ממלא את תפקידו בצורה אוטומטית ביקום, על כל מיליארדי ערפיליותיו. האלהים האמיתי של אריסטו, הוא החוק. זוהי תפישת המדע עד היום. לכן הויכוח בין הרמב"ם ואריסטו חשוב לדור שלנו, לא פחות מאשר לדורו של הרמב"ם. על פי התורה, האלהים ברא מרצונו החופשי ולפי תוכנית, וחוקי הטבע הם ביטוי של רצונו.

2 תורת הכאוס

לפני כמה עשרות שנים, סתרה התורה הקוונטית את תורת הדטרמיניזם. התברר כי הסיבתיות אינה שולטת בתחום הגרעיני. למשל בהתפרקות רדיו-אקטיבית, אי אפשר לנבא מראש איזה אטום יפלוט חלקיקים. ובכל זאת קצב הקרינה מדויק. התוצאה הכוללת קבועה, אך כל אטום עושה כעולה על רוחו. הא למה הדבר דומה? לחברת ביטוח שצופה כי יהיו כך וכך תאונות בשנה זו, ולפי זה היא קובעת את התשלום. התחזית די בטוחה, אך כל נהג חופשי.

כך היה בראשית המאה הכי. בימינו תורת הכאוס מתגרה בדטרמיניזם. תורה זאת אינה גורסת כי יש מקריות, אך היא גורסת שהמודלים ביקום אינם כ"כ פשוטים כפי שהניחה הפיסיקה הקלאסית. המודלים מורכבים מאד, והם כ"כ מסובכים שהתנהגותם מְחַקָה את התנהגות המקרה. למשל מסלול הירח מסביב לכדור הארץ, נכנע לחוק פשוט דטרמיניסטי, אבל רק בצורה גסה. ראש החודש על פי הראיה חל בד"כ ביום שונה מאשר על פי החשבון. משך סיבוב הירח שנמדד במספר 29 יום 12 שעות ותשצ"ג חלקים - אינו אלא ממוצע חודשי על פני שנים רבות. הזמן האמיתי משתנה מחודש לחודש, והשינוי נמדד בשעות. על זה אמר רבן גמליאל במסכת ר"ה (כה, ע"א): "פעמים שבא בארוכה, פעמים שבא בקצרה". העניין נראה מקרי לחלוטין. אך אין כאן מקריות אלא מורכבות עצומה. הכוח העיקרי המופעל על הירח, הוא כוח

השמים, שאינן מסתדרות עם האסטרונומיקה של אריסטו³. ואיך קרה דבר זה? ובכן, התגליות המדעיות המשיכו להתקדם מאז אריסטו ועד הרמב"ם, אך התיאוריה לא שונתה⁴.

הגרוויטציה של כדור הארץ, והוא שקובע את הזמן הממוצע של סיבוב הירח. אך מיקום כוכבי הלכת בשמים שמשתנה כל הזמן, משפיע בשוליים על הירח, ומכאן ההפרעות מסביב לממוצע.

3 המודל הגיאוצנטרי והמודל ההליוצנטרי

במאה הטי"ז, הסביר קופרניקוס כי ההפרעות בתנועות גרמי השמים אינן באמת הפרעות. הן נראו כהפרעות במודל הגיאוצנטרי שהיה מקובל עד המאה הטי"ז, ושגרס כי כדור הארץ נמצא באמצע היקום, וכל גרמי השמים מסתובבים סביבו. קופרניקוס עבר למודל ההליוצנטרי שגורס כי השמש נמצאת במרכז, וכוכבי הלכת מסתובבים סביבה. במודל זה, נעלמו ההפרעות.

למה נבראו מיליארדי הכוכבים

היה מקובל אצל גדולי המחשבה היהודית, כגון רס"ג בספרו "אמונות ודעות", כי כל היקום נברא עבור האדם (אמונות ודעות, המאמר הרביעי, פ"ב). האדם הוא נזר הבריאה והוא עומד במרכזה. אך הרמב"ם בספר מורה נבוכים (ח"ג, פרק י"ד) תמה על השקפה זו, בטענה שעבור קיומו של האדם, די בכדור הארץ ובשמש ובירח ובכמה מאות כוכבים לקישוט; ולשם מה היה צריך הקב"ה לברוא מאות מיליארדי גלקסיות, שכל אחת מהן מכילה מאות מיליארדי כוכבים בסדר גודל השמש שלנו, שלכל אחד מהם יש כוכבי לכת רבים בגודל כדור הארץ? אין זו אלא רברבנות מצד האדם הזערורי והמגוון במימדיו, לטעון שהכל נברא בשבילו.

אך בפרק זה אנו רואים כי הרמב"ם משיב בעצמו על תמיהתו: גרמי השמים בתנועותיהם הלא סדירות, מספקים לנו הדגמה נפלאה של הכוונה האלהית; הם מפריכים את הטענה המדעית כי העולם אוטומטי ואין בו כוונה, ושגם האלהים אינו אלא רובוט אינסופי ח"ו.

על זה נוסף כי המחזה השמימי נועד להשרות את תחושת האלהות על האדם, והעניין כל כך הצליח, עד כי בני אדם נכשלו בעבודת כוכבים ומזלות. המחזה השמימי נועד, מבחינת התורה, להחדיר את רגש הנשגב, כמו שאמר דוד המלך ע"ה: "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט, ב). הוא גם נועד להעניק את תחושת הנצח, כי התנועות השמימיות קבועות מאז עמד האדם על דעתו. נמצא כי המספרים המבהילים של גרמי השמים אינם דרושים לצרכי קיומו החומרי של האדם, אלא לצורכי קיומו הרוחני.

4 הרמב"ם ואריסטו

אין הרמב"ם מתבטל בפני אריסטו, לא רק בתחום התורה, אלא אפילו לא בתחומי המדע והפילוסופיה. הרמב"ם מקבל אמנם כי אריסטו היה חכם גדול, אך חכם שלא היה אלא חוליה בתוך השרשרת הארוכה והמתקדמת של המדע. אריסטו לא היה בשבילו המילה האחרונה.